

УДК 340.5:352

DOI <https://doi.org/10.32782/klj/2023.3.3>

Муртіщева А. О.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри державного будівництва
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
науковий співробітник сектору муніципального права
та місцевого самоврядування
Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування
Національної академії правових наук України

ЗАСАДИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ МЕХАНІЗМІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО НАГЛЯДУ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В ОКРЕМИХ ДЕРЖАВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА В УКРАЇНІ

Анотація. Стаття присвячена аналізу інституту адміністративного нагляду за діяльністю органів місцевого самоврядування. Цей інститут покликаний забезпечити дотримання законності муніципальною владою, але поряд з цим – встановити чіткі межі втручання державної влади в діяльність органів і посадових осіб місцевого самоврядування, як гарантію автономії останнього. З цією метою засади адміністративного нагляду закріплені Європейською хартією місцевого самоврядування, як основним міжнародним стандартом країн-членів Ради Європи у відповідній сфері. Водночас практика реалізації муніципального законодавства як в Україні, так і в європейських країнах свідчить, що вибір пошук оптимальної моделі адміністративного нагляду є актуальною задачею для демократичних держав.

У статті аналізуються засади нормативно-правового регулювання інституту адміністративного нагляду у таких європейських країнах як Бельгія Литва, Польща, Франція, та Україна. Визначена роль Європейської хартії місцевого самоврядування у регламентації таких засад, окреслені проблеми імплементації положень статті 8 хартії в національне законодавство досліджуваних країн. Зокрема, були охарактеризовані проблеми, виявлені завдяки діяльності моніторингових місій Конгресу місцевих та регіональних влади Ради Європи.

У роботі проаналізовані конституційні засади адміністративного нагляду. Проведений аналіз історії становлення та сучасного стану інституту адміністративного нагляду за діяльністю органів місцевого самоврядування в Україні. Попри те, що Україна вважається такою, що імплементувала та реалізовує на практиці стандарти адміністративного нагляду, встановлені Європейською хартією місцевого самоврядування, визначені недоліки цього інституту в Україні. На підставі проведеного дослідження визначено, що Україна може обрати один із наведених шляхів розвитку інституту адміністративного нагляду: перегляд компетенції місцевих державних адміністрацій із перетворенням їх у контрольно-наглядові органи або запровадження інституту префекта на зразок деяких європейських держав. Попри те, що в умовах воєнного стану подібні трансформації неможливі, вже зараз є доцільним формування чіткого плану модернізації інституту адміністративного нагляду.

Ключові слова: адміністративний нагляд, адміністративна опіка, децентралізація, місцеве самоврядування.

Murtishcheva A. O. Principles of legal regulation of administrative supervision mechanisms over the activities of local self-government bodies in selected EU countries and in Ukraine

Abstract. The paper analyses the institution of administrative supervision over the activities of local self-government bodies. This institution is designed to ensure that municipal authorities comply with the law, but at the same time – to establish clear limits of interference of the state authorities in the activities of local self-government bodies and officials, as a guarantee of the latter's autonomy. To this end, the principles of administrative supervision are enshrined in the European Charter of Local Self-Government, as the main international standard of the Council of Europe member states in the relevant area. At the meantime, the practice of municipal legislation implementation both in Ukraine and in European countries shows that the choice of the appropriate model of administrative supervision is an urgent task for democratic states.

The article analyses the principles of legal regulation of the administrative supervision institution in such European countries as Belgium, Lithuania, Poland, France, and Ukraine. The author defines the role of the European Charter of Local Self-Government in regulating such principles, outlines the problems of implementing

the provisions of Article 8 of the Charter into the national legislation of the countries under study. In particular, the problems identified through the activities of the monitoring missions of the Congress of Local and Regional Authorities of the Council of Europe are described.

The article analyses the constitutional basis of administrative supervision. The author analyses the history of formation and the current state of the institution of administrative supervision over the activities of local self-government bodies in Ukraine. Despite the fact that Ukraine is considered to have implemented and is implementing in practice the standards of administrative supervision set out in the European Charter of Local Self-Government, the author identifies the shortcomings of this institution in Ukraine. Based on the study, it is determined that Ukraine can choose one of the following ways to develop the institution of administrative oversight: revision of the competence of local state administrations with their transformation into control and supervisory bodies or introduction of the prefect institution, similar to some European countries. Despite the fact that such transformations are impossible under martial law, it is already advisable to develop a clear plan for the modernisation of the administrative oversight institution.

Key words: *administrative supervision, administrative guardianship, decentralisation, local self-government.*

Функціонування інституту місцевого самоврядування сучасною юридичною наукою та практикою вважається однією з умов розвитку демократії. Водночас, сам по собі цей інститут не здатен забезпечити демократичний лад, оскільки місцеве самоврядування потребує координації та взаємодії із органами державної влади. Саме останні створюють правову основу, здійснюють розподіл повноважень та встановлюють інструменти контролю за місцевим самоврядуванням з метою ефективного функціонування останнього.

Адміністративний нагляд за діяльністю органів місцевого самоврядування є важливою складовою процесу взаємодії двох підсистем публічної влади – державної влади та місцевого самоврядування. Саме тому питання адміністративного контролю знайшли відображення у Європейській хартії місцевого самоврядування (далі – Хартія) – основному документі, що закріплює стандарти в сфері локальної демократії та місцевого самоврядування. Стаття 8 Хартії присвячена питанням адміністративного нагляду, зокрема, правовому регулюванню нагляду, його меті та необхідності дотримання принципу пропорційності. Не менш важливими для ефективного функціонування інституту адміністративного нагляду є конституційні норми.

Питанню адміністративного контролю та нагляду за діяльністю органів місцевого самоврядування присвячували свої наукові праці такі вчені як І. І. Бодрова, В. О. Величко, Н. А. Горбова, П. М. Любченко, О. А. Смоляр та інші. Проте практика реалізації відповідних положень, зокрема, висвітлена моніторинго-

вими місіями Конгресу місцевих та регіональних влад Ради Європи, демонструє наявність проблем із реалізацією статті 8 Хартії не тільки в Україні, але й в європейських країнах, які мають триваліший досвід розвитку інституту місцевого самоврядування.

Тому метою цієї статті є висвітлення засад правового регулювання та окремих аспектів реалізації адміністративного нагляду за діяльністю органів місцевого самоврядування в європейських країнах та Україні. Для нашої країни аналіз європейського досвіду є актуальним не стільки в аспекті повного запозичення, скільки для аналізу помилок та побудови ефективної вітчизняної моделі адміністративного нагляду.

Виклад основного матеріалу. Теоретичні засади контрольно-наглядової діяльності в сфері місцевого самоврядування передусім стосуються визначення співвідношення понять «контроль» та «нагляд». Попри те, що ці поняття часто вживається синонімічно як на законодавчому рівні, так і в наукових дослідженнях, вбачаємо доцільним проводити розмежування між ними. Так, за цього підходу «контроль» визначається як сукупність дій зі спостереження за функціонуванням підконтрольного суб'єкта з метою отримання отримання об'єктивної та достовірної інформації про стан справ; застосування заходів попередження правопорушень (зокрема, із можливістю втрутитись в діяльність підконтрольного суб'єкта); надання допомоги із поновлення законності; встановлення причин і умов порушення законності; притягнення винних до юридичної відповідальності. «Нагляд» же трактується як аналіз стану додержання

законності та дисципліни, який здійснюється у визначених законодавством формах уповноваженим суб'єктом, без безпосереднього втручання у діяльність піднаглядного суб'єкта [20, с. 7].

Вчені також пов'язують співвідношення понять «контроль» та «нагляд» із контрольною функцією. Відповідно до цього підходу – функція контролю не тільки забезпечує законність, а й передбачає досягнення закладеної в правовій нормі моделі, а також аналіз фактичного стану виконання задач та отриманих результатів [15, с. 38]. Вважаємо, що такий підхід цілком кореспондує розумінню адміністративного нагляду та контролю у зарубіжній науці. Адже цей інститут у більшості європейських демократій пройшов шлях від адміністративної опіки (англ. *administrative tutelage*) до адміністративного нагляду (англ. *administrative supervision*), хоча в деяких наукових джерелах та актах законодавства поняття «контроль» вживається як синонім «нагляду».

Еволюція адміністративної опіки в нагляд обумовлена процесом децентралізації, який в зарубіжних країнах передбачав не тільки перерозподіл повноважень та фінансових ресурсів між органами державної виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, але й зменшення контрольних повноважень державної влади, їх обмеження виключно питаннями законності. Ці вимоги отримали свого оформлення в Європейській хартії місцевого самоврядування.

Європейська хартія місцевого самоврядування є одним з найбільш значущих актів для розвитку локальної демократії, свідченням десятиліть формування спільних для європейських держав засад управління на місцях. Її метою було визнано досягнення більшого єднання між членами Ради Європи для збереження та втілення в життя ідеалів і принципів, які є їхнім спільним надбанням [5]. Науковці зазначають, що значення хартії полягає не так в регламентації права органів на місцеве самоврядування, скільки в тому, що її стандарти закріплюють спільно опрацьовані державами підходи і міжнародно-легальні принципи становлення, формування та функціонування інституту місцевого само-

врядування [14, с. 135]. Суттєве значення має вона і для так званих «молодих демократій», оскільки є зручним інструментом, що дозволяє укріплювати легітимність нових, демократичних режимів, та одночасно знімати соціальну напругу, викликану переходом економіки на нові засади [12, с. 38]. Розробники цього документу прагнули зробити його одночасно достатньо конкретним та зобов'язуючим задля уникнення надмірної декларативності, але поряд з цим і достатньо гнучким, таким, що дозволить залучити більшу кількість країн до впровадження спільних стандартів місцевого самоврядування. Ключовою ідеєю стало врахування особливостей конституційного регулювання та адміністративних традицій не за рахунок послаблення вимог Хартії, а шляхом надання урядам країн певної свободи вибору тих положень, які країни будуть вважати для себе обов'язковими [6]. З огляду на це норми Хартії становлять засади правового регулювання як інституту адміністративного нагляду за діяльністю органів місцевого самоврядування, так і інших питань, пов'язаних із функціонуванням муніципальних інститутів, залишаючись одночасно і зобов'язуючим документом і надаючи свободу для розробки національного правового регулювання.

Закріпленню засад адміністративного нагляду за діяльністю органів місцевого самоврядування присвячена стаття 8 Європейської хартії місцевого самоврядування [5]. Серед них можна назвати:

1. можливість здійснення адміністративного нагляду виключно у випадках та в порядку, передбаченому конституцією та законом;

2. метою нагляду має бути дотримання законності та конституційних принципів;

3. контроль за доцільністю (належністю) рішень органів місцевого самоврядування можливий у випадку делегування повноважень;

4. втручання в діяльність органів місцевого самоврядування має бути пропорційним тому інтересу, який захищається.

Тобто Хартія визначає відмову від адміністративної опіки як непропорційного для захисту державних інтересів заходу та такого, що обмежує автономію місцевого само-

врядування. Поряд з цим посилення контролю-наглядних заходів допускається, якщо йдеться про делеговані повноваження. Стаття 8 Хартії також встановлює не тільки межі нагляду, але й визначає засади його правового регулювання – норми самої Хартії, норми національних конституцій тих 46 країн, що ратифікували відповідні положення Хартії, а також норми законів. Підзаконний рівень нормативно-правової регламентації не задіяний у регулюванні адміністративного нагляду, що є важливим аспектом забезпечення автономії місцевого самоврядування. Адже норми підзаконних актів є більш «гнучкими» та потенційно можуть бути нестабільними, а отже такими, що створюють загрозу порушенню «балансу» між державою та місцевим самоврядуванням.

У контексті предмету цього дослідження варто звернути увагу на готовність європейських держав не тільки ратифікувати статтю 8 Хартії, але й впроваджувати її у політико-правову практику. Аналіз даних спеціального моніторингового сайту Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи за дотриманням положень Хартії [2] дає підстави зробити ряд висновків. По-перше, із 46 країн, що ратифікували Європейську хартію місцевого самоврядування, жодна країна не відмовилась повністю від ратифікації відповідної статті, 8 країн не ратифікували частину 2 (Австрія, Греція, Нідерланди, Сербія, Швейцарія), частину 3 (Монако,

Туреччина) або обидві частини (Чорногорія), а Бельгія ратифікувала частину другу статті 8 із зауваженнями.

Водночас формальна ратифікація статті 8 Хартії ще не свідчить про відсутність практичних проблем її імплементації. Узагальнення аналізів моніторингової місії Конгресу місцевих та регіональних влад Ради Європи щодо дотримання положень статті 8 Хартії в окремих європейських державах наведені в таблиці 1.

Так, серед проблем, в окремих країнах було відзначено не співпадіння законодавства та практики його реалізації. Наприклад, у Польщі була відзначена тенденція зловживання наглядовими органами своїми повноваженнями, недотримання принципу пропорційності. У зв'язку з цим моніторингова місія Конгресу місцевих та регіональних влад у 2019 році зробила висновок про «відносно тривожну тенденцію» рецентралізації в Польщі [8].

Щодо Бельгії Конгрес місцевих та регіональних влад відзначив по-перше, наявність адміністративної опіки, що було визнано допустимим з точки зору зроблених країною зауважень при ратифікації Хартії. По-друге, занепокоєння Ради Європи викликала система схвалення Фламандським урядом обраних на виборах мерів. На думку Конгресу місцевих та регіональних влад, таке схвалення є свідченням непропорційного нагляду за місцевою владою, порушує преамбулу та ч. 3

Таблиця 1

Імплементация ст. 8 Європейської хартії місцевого самоврядування

Країна	ч. 1 ст. 8 Хартії	ч. 2 ст. 8 Хартії	ч. 3 ст. 8 Хартії
Бельгія	ратифікована та реалізовується	ратифікована із зауваженнями. У Бельгії можливий нагляд не тільки за законністю, але й за доцільністю рішень органів місцевого самоврядування	ратифікована та переважно реалізовується, однак, є зауваження щодо Фландрії
Франція	ратифікована та реалізовується	ратифікована та реалізовується	ратифікована та реалізовується
Литва	ратифікована та реалізовується	ратифікована та реалізовується	ратифікована та реалізовується
Польща	ратифікована та реалізовується	ратифікована та реалізовується	ратифікована, проте, на практиці відмічена тенденція зловживання контролюючими органами своїми повноваженнями
Україна	ратифікована та реалізовується	ратифікована та реалізовується	ратифікована та реалізовується

ст. 8 Хартії [1]. Тобто вбачається, що не тільки безпосередні контрольно-наглядові заходи, але й механізм призначення на муніципальні посади може стати свідченням порушення принципу пропорційності та не відповідати засадам місцевого самоврядування, визначеним Хартією.

До засад правового регулювання адміністративного нагляду в досліджуваних країнах, безумовно, належить і Конституції. Зокрема, у Бельгії засади адміністративного нагляду закріплені ст. 162 Конституції 1831 року [10]. Відповідно до цієї статті гарантується можливість втручання наглядового органу або федеральної законодавчої влади лише для запобігання порушення закону або публічних інтересів. Кожен регіон здійснює нагляд над комунами на своїй території, також контроль можливий зі сторони держави або однієї з трьох мовних спільнот (Фламадська, Французька та Німецькомовна спільноти), але виключно в межах їх повноважень [11].

У Конституції Французької Республіки засади адміністративного нагляду за діяльністю органів місцевого самоврядування визначені ст. 72, відповідно до якої державний представник несе відповідальність за національні інтереси, адміністративний нагляд та дотримання законів [3]. Також дослідники зазначають, що ідея адміністративного контролю за органами місцевого самоврядування органічно пов'язано із принципом неподільності (франц. *indivisible*) Республіки, встановленим ст. 1 Конституції Франції. Адже неподільність Республіки (франц. *L'indivisibilité de la République*), серед іншого, означає, що органи місцевого самоврядування мають дотримуватись законів та підзаконних актів, ухвалених парламентом та виконавчою владою [9].

Варто відзначити, що за часів П'ятої Республіки у Франції контроль за органами місцевого самоврядування поступово пройшов шлях від адміністративної опіки до адміністративного нагляду. До ухвалення законів про децентралізацію контроль за діяльністю місцевої влади розглядався як опіка (франц. *de tutelle*), що думку дослідників ілюструвало другорядне значення місцевих органів влади у Франції (за аналогією з опікою над недієздатними особами) [9].

В Литві засади адміністративного нагляду встановлені статтею 123 Конституції Литовської Республіки [4]. Відповідно до цих конституційних положень в адміністративно-територіальних одиницях вищого рівня управління має бути організоване Урядом в установленому законом порядку. Представники Уряду слідкують за дотриманням Конституції та законів, а також за виконанням рішень Уряду.

Для деталізації цього конституційного положення в Литві було прийнято спеціальний Закон «Про адміністративний нагляд за муніципалітетами» [7], який встановлює правовий статус представників Уряду на місцях, їх повноваження та порядок реалізації, порядок заміщення представників, порядок надання останніми інформації Уряду та ряд інших питань. Попри позитивну оцінку факту існування спеціального закону про здійснення адміністративного нагляду, маємо зауважити, що муніципальна система в Литві характеризується зарубіжними дослідниками як централізована. Науковці зазначають, що попри те, що Конституція Литовської республіки не дає відповідь на питання, чи централізована чи децентралізована країна, є підстави вважати її централізованою. Це пов'язано не тільки із адміністративним наглядом, але й з неможливістю отримувати податкові надходження місцевими бюджетами напряму та відсутністю регіональних традицій [13, с. 51].

В Україні питанням адміністративного нагляду присвячена ч. 4 ст. 143 Конституції України, яка встановлює можливість здійснення контролю за виконанням делегованих повноважень: «Органи місцевого самоврядування з питань здійснення ними повноважень органів виконавчої влади підконтрольні відповідним органам виконавчої влади» [16]. Аналізуючи це положення варто акцентувати увагу на два моменти. По-перше, можливість здійснення контрольно-наглядових заходів за реалізацією делегованих повноважень логічно впливає із природи останніх – вони за своєю природою є державними повноваженнями. По-друге, формулювання положення ч. 4 ст. 143 гіпотетично дозволяє використовувати не тільки нагляд, а й контроль ефективності при реалізації делегованих повноважень, що обумовлює потребу розро-

бляти чіткі законодавчі механізми реалізації контрольних заходів з боку держави.

Питанням адміністративного нагляду присвячена також ч. 2 ст. 144 Конституції України, відповідно до якої рішення органів місцевого самоврядування з мотивів їх невідповідності Конституції чи законам України зупиняються у встановленому законом порядку з одночасним зверненням до суду [16]. Конституційний Суд України тлумачив це конституційне положення у 2009 році та визначив, що відповідно до українського законодавства на прокуратуру покладено нагляд за додержанням прав і свобод людини і громадянина, додержанням законів з цих питань органами місцевого самоврядування. При виявленні порушень закону прокурор у межах своєї компетенції має право опротестовувати акти виконавчих органів місцевих рад та вносити подання або протести на рішення місцевих рад залежно від характеру порушень. Такий протест зупиняє дію нормативного акту, прокурору надається право звернутися із заявою до суду про визнання акта незаконним [19]. Водночас, після значного реформування прокуратури в Україні на конституційному та законодавчому рівні інститут протестів був скасований. Отже, без достатнього законодавчого регулювання конституційна норма про реагування держави на порушення законності з боку органів місцевого самоврядування стала непрацюючою.

Необхідність існування інституту адміністративного нагляду визначена і у профільних Законах України, зокрема, у ч. 10 ст. 59 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», згідно із якою «акти органів та посадових осіб місцевого самоврядування з мотивів їх невідповідності Конституції або законам України визнаються незаконними в судовому порядку» [17], у ч. 3 ст. 8 Закону України «Про столицю України – місто-герой Київ», яка встановлює, що «рішення органів місцевого самоврядування з мотивів їх невідповід-

ності Конституції або законам України зупиняються в установленому законом порядку з одночасним зверненням до суду» [18]. Водночас, в умовах відсутності спеціального законодавства про адміністративний нагляд єдиним ефективним контрольним механізмом є лише судовий контроль за законністю актів органів та посадових осіб.

На підставі проведеного дослідження можна зробити такі висновки. Засади правового регулювання механізмів адміністративного нагляду за діяльністю органів місцевого самоврядування в більшості європейських країн становлять конституційні норми та норми Європейської хартії місцевого самоврядування. Норми останньої, попри визнання 46 країнами-підписантами, не завжди належним чином впроваджується у політико-правову практику. Не є виключенням і Україна, яка попри формальну відповідність положенням ст. 8 Хартії на практиці не побудувала ефективну та збалансовану систему адміністративного нагляду за діяльністю органів місцевого самоврядування. Норми Конституції України належним чином встановлюють засади такого нагляду з боку держави, але не мають належного законодавчого продовження. Для належної реалізації конституційних норм для України вбачається два можливі шляхи. Перший – використання існуючих місцевих державних адміністрацій для здійснення наглядової діяльності, що передбачає перегляд їх функцій та компетенції, зміни не тільки галузевого законодавства, але й конституційних норм. Другий – запровадження нового інституту префектів, основною функцією який буде контрольна, що також передбачає зміни конституційно-правового регулювання. Очевидно, що в умовах воєнного стану обидва варіанти, попри їх широке обговорення, не можуть бути реалізовані. Проте визначення чіткого плану подальших законодавчих, а головне – конституційних змін, є важливим завданням для побудови ефективного інституту місцевого самоврядування у майбутньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Belgium – monitoring report. Carta-monitor. Monitoring of the European Charter of Local Self-Government. URL: <https://www.congress-monitoring.eu/en/3-pays.html>

2. Carta-monitor. Monitoring of the European Charter of Local Self-Government. URL: <https://www.congress-monitoring.eu/en/>
3. Constitution of October 4, 1958. URL: https://www.conseil-constitutionnel.fr/sites/default/files/as/root/bank_mm/anglais/constiution_anglais_oct2009.pdf
4. Constitution of the Republic of Lithuania. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalActPrint/lt?jfwid=rivwzvpng&documentId=TAIS.211295&category=TAD#:~:text=The%20State%20of%20Lithuania%20shall%20be%20an%20independent%20and%20democratic%20republic.&text=The%20State%20of%20Lithuania%20shall%20be%20created%20by%20the%20People,be%20vested%20in%20the%20People.&text=No%20one%20may%20limit%20or,sovereign%20powers%20of%20the%20People>
5. European Charter of Local Self-Government / Congress of Local and Regional Authorities of the Council of Europe. URL: <https://rm.coe.int/european-charter-of-local-self-government-gbr-a6/16808d7b2d>
6. European Charter of Local Self-Government and explanatory report. 48 p. URL: https://www.ccre.org/img/uploads/piecesjointe/filename/charter_localselfgovernment_en.pdf
7. Law on administrative supervision of municipalities. 14 May 1998 NoVIII-730. URL: https://e-seimas.lrs.lt/rs/legalact/TAD/TAIS.372525/format/ISO_PDF/
8. Poland: relatively alarming developments for local and regional democracy / Council of Europe. (Online). Available: <https://www.coe.int/en/web/congress/-/council-of-europe-congress-report-finds-alarming-developments-for-local-and-regional-democracy-in-poland>
9. Quel est le contrôle exercé sur les collectivités territoriales? URL: <https://www.vie-publique.fr/fiches/20194-le-controle-de-legalite-des-actes-des-collectivites-territoriales>
10. The Belgian Constitution. URL: https://www.dekamer.be/kvvcr/pdf_sections/publications/constitution/GrondwetUK.pdf
11. The communes / Belgium.be. Official information and services. URL: https://www.belgium.be/en/about_belgium/government/Communes
12. The European Charter of Local Self-Government – 20th Anniversary: Proceedings. International Conference Organised by the Congress of Local and Regional Authorities of the Council of Europe, in Co-operation with the National Association of Portuguese Municipalities. Lisbon (Portugal), 8 July 2005. 80 p.
13. Vaidotas A. Vaičaitis. The Republic of Lithuania. Constitutional law of the EU member states. 2014. P. 1025-1082. URL: https://www.tf.vu.lt/wp-content/uploads/2016/12/V_Vaicaitis_Constitutional_law_of_EU_member_states_Kluwer_2014.pdf
14. Бодрова І. І., Стешенко Л. С. Засади організації публічної влади на місцях: український та зарубіжний досвід. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*: зб. наук. пр. Харків, 2011. Вип. 22. С. 128-138.
15. Горбова Н. А. Природа державного контролю (нагляду) та генезис його законодавчого визначення. *Право та державне управління*. 2019. № 1(34). Том 1. С. 37-42.
16. Конституція України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
17. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>
18. Про столицю України – місто-герой Київ : Закон України від 15.01.1999 № 401-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/401-14#Text>
19. Рішення Конституційного Суду України від 16 квітня 2009 року № 7-рп/2009 (справа про скасування актів органів місцевого самоврядування). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-09#Text>
20. Смоляр О. А. Державний та громадський контроль у сфері місцевого самоврядування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Харків, 2017. 20 с.